

БЎЛАЖАК БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИДА ФАОЛ ФУҚАРОЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Наргиза Асадуллаева

Бухоро давлат университети тадқиқотчиси

ARTICLE INFO.

Калит сўзлар:

Фуқаролик, компетенция, фаол фуқаролик, тарбия, ҳуқук, шахс, оила.

Аннотация

Мақолада бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида фуқаролик позициясини ривожлантиришнинг муҳим асоси сифатида уларда шахсий манфаатдорликни шакллантириш хусусида фикр юритилади. Талаба бўлажак кадр сифатида фуқаролик компетенциясини кўрсатиб бериш орқали ўзининг салоҳиятини намоён қилиш билан бирга ижтимоий манфаатдорликни англайди. Талабаларнинг ҳуқуқий маданиятини ошириш ва сиёсий саводхонлигини ривожлантиришнинг педагогик механизмларини такомиллаштириш, ижтимоий фанларни ўқитиш жараёнида Бўлажак ўқитувчиларда фуқаролик маданиятини ривожлантиришга доир масалаларни таҳлил қилишга катта эътибор қаратилади.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

Ўзбекистоннинг янги тараққиёт босқичида ёшларда фаол фуқаролик компетенциясини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда ва ёшлар сиёсатининг асосий жиҳати сифатида баҳоланмоқда. Ёшларда фаол фуқаролик позициясини ривожлантиришга доир ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий асослар ҳам такомиллаштирилмоқда. «Миллий стратегия доирасида инсон ҳуқуқларини ўқитишнинг узлуксиз тизимини яратиш, умумтаълим мактаблари, олий ўқув юртлари, кадрларни қайта тайёрлаш марказларида «Инсон ҳуқуқлари», «Бола ҳуқуқлари», «Аёллар ҳуқуқлари» номли махсус ўқув курсларини жорий этишнинг вақти-соати келди»[1;117]. Бундай долзарб вазифаларни бутун жамият миқёсида олиб боришда, «бутун дунёда мураккаб ва таҳликали вазият ҳукм сураётган ҳозирги вақтда ёшлар ҳаётига таҳдид солаётган хавф-хатарларни олдини олиш, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш»[2;356]да олий таълимдаги фуқаролик маданиятини ривожлантиришга қаратилган педагогик жараёнинг ўрни юқори ҳисобланади.

Олий таълимда талабаларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, жамиятга дахлдорлик ва масъулиятни мустаҳкамлаш ва фаол фуқаролик позициясини ривожлантиришда жамият манфаатлари устуворлигига асосланган педагогик жараёни инновацион асосда ташкил этиш самара беради. Бу орқали ёшларда ватанпарварлик, меҳнатсеварлик ва фидойилик сифатларини шакллантириш мумкин бўлади. Зеро, «хаёт бор экан, инсон бор экан, ҳар қайси тоифа ўзининг манфаатларини қандайдир йўллар билан амалга оширишга ҳаракат қилади, бу ҳаётни қандай ташкил қилиш лозим, инсон, оила қандай шароитда тинч ва бахтли яшаши мумкин, деган масалалар атрофида фикр юритади, керак бўлса қонуний йўллар билан ўз мақсадларига

эришишга интилади»[3;12-13]. Шундай экан, олий таълимда талабалар фуқаролик позициясини ривожлантиришга қаратилган инновацион педагогик жараёни ташкил этиш, билим ва кўникмаларни шакллантириш уларда ижтимоий-сиёсий муносабатларнинг иштирокчиси ўз ўрнини топишга ҳам ёрдам беради.

Ўзбекистон олий таълим тизимида халқаро тажрибалардан келиб чиқиб, «олий таълимнинг илғор стандартларини жорий этиш, жумладан, ўқув дастурларида назарий билим олишга йўналтирилган таълимдан амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган таълим тизимида босқичма-босқич ўтказиш, олий таълим мазмунини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларининг барқарор ривожланишига муносиб ҳисса қўшадиган, меҳнат бозорида ўз ўрнини топа оладиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини»[4] яратиш орқали бўлажак кадрларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, жамиятдаги ислохотларнинг амалга оширувчи, масъулиятли мутахассис бўлиб етишишларини таъминлаш мумкин.

Ўзбекистон кадрлар тайёрлаш тизимининг асосий таркибий қисмлари: шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан ва ишлаб чиқариш тизимлари яхлит маърифий-тарбиявий, ижтимоий-маънавий ҳукмронлигининг узвий муштараклигидан ташкил топган. Ҳар қандай тизим самарадорлиги моҳиятига кўра ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан баҳоланади. Узлуксиз таълим жараёнида баркамол шахсни тарбиялаш тизимининг самарадорлигини баҳолаш жараёнида кўпроқ ижтимоий афзалликлар намоён бўлади. Зеро, тизимнинг хал қилиши натижалари таълим, тарбия ҳамда ижтимоий маданият даражасини юксалтириш, тарбияланувчиларда маънавий-ахлоқий сифатларни шакллантириш, шахснинг ҳар томонлама камол топиши учун педагогик шарт-шароитларни яратиш [5;235], фаол фуқаролик компетенциясини шакллантиришга йўналтирилган педагогик фаолият самараси сифатида намоён бўлади.

Ҳар бир давлат ўз фуқароларида замон талабларига мос сифатлар ва жамият мақсадларига мос кадрларни қарор топтиришга ҳаракат қилади. Доимий юксалиш ҳақида қайғурадиган етакчи давлатларнинг бу борадаги тажрибаси билан танишиш фойдадан холи эмас. Шунинг учун ёшларда фаол фуқаролик компетенциясини ривожлантиришда тараққий этган давлатлар тажрибасини таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Узоқ Шарқ мамлакатларидан бири бўлган Япониянинг тарбия бериш усули фақат педагогик таълим бериш мажмуи бўлибгина қолмай, фуқаролик маданиятини шакллантиришга қаратилган тарбиядир. Мазкур мамлакатда болаликданок ижтимоий фаолликка ўргатилади ва ҳатто таълим жараёнида ҳам ушбу ёндашув муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Японларнинг таълим-тарбия методикасида ижтимоий фаоллик сифатлари болаликданок жамоавий ўйинлар, спорт ўйинлари орқали сингдирилади.

Япония таълим-тарбия тизимида меҳнатсеварлик, интизомлилик ва жамоавийлик япон миллий характерига хос хусусиятлар саналади. Олимларнинг фикрича, фаол фуқаролик компетенциясини ёшларда шакллантиришда японча бирдамлик мисли кўрилмаган иқтисодий ютуқларни олиб келади.

Кунчиқар мамлакат таълимида талабаларнинг ижтимоий фаоллиги ва фаол фуқаролик сифатлари ва шу асосда ҳаракат қилишларининг илдизи бошланғич таълимга бориб тақалади. Япония таълим тизимида бошланғич синфларда асосий эътибор тарбияга қаратилади: болалар, инсонлар ва жониворларга ҳурмат билан муносабатда бўлиш, бағрикенглик, бировнинг дардига шерик бўлиш, ҳақиқатпарварлик, ўз-ўзини назорат қилиш ва табиатга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга ўргатилади. Бу тамойиллар йиллар давомида япон ёшларига таълим ва тарбия уйғунлигида фаол фуқаролик сифатларини шакллантиради.

Америка Қўшма Штатлари таълим тизимида либерал қарашлар ва демократик бошқарувнинг олиб кирилиши рақобатбардош кадрлар тайёрлашда янгича йўлни очиб берди. Бугунги кунда

ушбу мамлакатда ҳам миллий сиёсат таъсирида **бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида** фаол фуқаролик компетенциясини шакллантириш, ягона ватан ҳиссини уйғотиш, гуруҳбозлик, миллатчилик, ирқчилик ва маҳаллийчилик каби ғояларни кучайиб кетмаслиги, жамият барқарорлигига салбий таъсир кўрсатмаслиги учун таълим тизимида ҳам фуқаролик маданиятини, дахлдорлик ҳиссини, ижтимоий масъулиятни тарбиялашни талаб этмоқда. Бу давлатда ёшларда эркин яшашга иштиёқ, мустақилликни қадрлаш туйғуси шакллантирилади.

Бугунги таълим тизимида **бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида** фаол фуқаролик компетенциясини ривожлантиришга оид билимларни оширишда фанлар тизимининг умумий жиҳати хусусида эмас, балки биргина томони – ижтимоий гумантирар фанларнинг ролини тадқиқ этиш ҳам мақсадга мувофиқ саналади. Фақат “маърифат инсонни камолга, жамиятни тараққиётга етаклайди. Биз мамлакатимизда инвестицияларни фақатгина иқтисодиёт тармоқларига эмас, балки илмий ишланмалар “ноу-хау”лар соҳасига ҳам кенг жалб қилишимиз керак” [2;29]. Шу боис, **бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида** ватан тақдирига масъулиятни, дахлдорлик туйғусини шакллантириш, фаол фуқаролик сифатларига эга рақобатбардош кадрларни тарбиялаш масалалари ҳам долзарблик касб этмоқда. Шунинг учун ҳам, **бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида** фуқаролик маданияти, ҳуқуқий маданият ва сиёсий савия, ижтимоий фаолликка оид билимларни шакллантиришда ижтимоий-гуманитар фанлардан самарали фойдаланишнинг методик асослари, методлари, таълим технологияларини тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ўзбекистоннинг янги тараққиёт босқичида тарбияланаётган малакали кадрлар корпусининг рақобатбардошлигини таъминлаш заруратини ҳам юзага чиқармоқда. Шунингдек, кадрларда теран тафаккур ва кенг дунёқарашни шакллантириш, маърифатли қилиш орқали уларни ижтимоий фаоллигини ошириш, фаол фуқаролик компетенциясини ривожлантириш мумкин бўлади. «Чунки инсониятнинг маънавий қашшоқлашуви жараёнида маънавиятни емиришга хизмат қиладиган «демократик қадрият»ларни ривожлантиришга интилгани сари инсоннинг маънавий «мен»лиги барбод бўлмоқда. Агар бу жараёнга бугун эътиборсизлик билан қаралса»[6;53] эртага ёшларда ватанфурушлик, эгоистлик сифатлари намоён бўла бошлайди. Бундай шароитда бўлажак бакалавр ва магистрлар учун берилаётган, таълим мазмуни, ўқув жараёнининг жаҳон андозалари даражасида ташкил этилиши фуқаролик маданиятини ҳам ривожлантиришга мос келмоғи лозим. Шунинг учун ҳам олий таълим тизимида малакали кадрлар тайёрлашнинг самарали механизмларини жорий этиш бакалаврлар, магистрлар ва бўлажак мутахассисларни маънавий-ахлоқий ва интеллектуал ривожлантиришни сифат жиҳатидан янги даражага кўтаришнинг энг муҳим шарти ҳисобланади, шунингдек, ўқув-тарбия жараёнида таълимнинг инновацион шакл ва усуллари, янги педагогик технологияларни қўллашни талаб этади.

Бугунги кунда олий таълимда талабаларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, уларда фаол фуқаролик компетенциясини ривожлантиришда жамиятшунос олимлар томонидан Ҳаракатлар стратегияси мазмун-моҳияти ва унинг фуқаролик жамияти ривожланиши билан узвий боғлиқлигига бағишланган илмий йўналишдаги мақолалар чоп этилган бўлса-да, аммо олий ўқув юртлари талабаларига мўлжалланган махсус дарслик нашр этилмаган. Қолаверса, ОТМларнинг ахборот ресурс марказида бўлажак бакалаврларга мўлжалланган дарслик ва ўқув қўлланмалар сони етарли эмас. Айниқса, ушбу фанлар бўйича юқори малакали мутахассислар томонидан нашрга тайёрланган рус тилидаги ўқув адабиётлари камчилиги сезилмоқда[7;38].

Талабаларнинг ижтимоий-сиёсий **билимини** оширишда, уларда фуқаролик маданиятини ривожлантиришда, ижтимоий фаоллигини оширишда ижтимоий-гуманитар фанларнинг методларини тўғри танлаш ва улардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг ҳар бирида ўзининг тадқиқот объектига қараб турли методлари ва тамойиллари

мавжуд бўлсада, энг умумий методлар бўлган фалсафий методлар универсал аҳамиятга эга. Улар умумий алқадорликда барча ижтимоий соҳаларни таҳлил этишда ва ўрганишда фойдаланилади.

Олий таълимда ўтиладиган ижтимоий-гуманитар фанлардан «Ҳуқуқшунослик»нинг бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида ижтимоий фаоллигини ошириш, уларда ҳуқуқий маданиятни ривожлантириш ва фаол фуқаролик компетенциясини мустаҳкамлашда муҳим ўринга эга. Ғарб олими Э.Ренен таъкидлаганидек, “ҳозирги жамиятлар учун тарбия масаласи келажак тақдири билан боғлиқ ҳаёт-мамот масаласидир... аввалги замонларда ворислик ёрдамида, асрий урф-одатлар, уруғ-аймоқчилик ва халқ удумлари ёрдамида эришилган нарсаларга эндиликда фақат таълимнинг кўмаги билангина эришиш мумкин”[8;30].

Ҳуқуқий тарбия ҳуқуқий таълимдан эртароқ бошланади. Аниқроқ айтадиган бўлсак ҳуқуқий таълим давлатнинг аниқ стандартлари асосида давлат таълим муассасаларида педагоглар томонидан олиб борилса, ҳуқуқий тарбия фарзанд туғулгандан кейин ота-она ва оила аъзолари шунингдек атрофдаги жамият аъзолари томонидан бериб борилади. Бу борадаги кузатувлар натижасига кўра, ҳар бир ота-она ўзлари билмаган ҳолда ҳуқуқий тарғиботни амалга оширадilar. Масалан, оилада ёзилмаган оилавий анъаналар, ахлоқ-одоб масалалари алоҳида аҳамият касб этади [9]. Ҳуқуқий таълим орқали шахсга ўз хатти-харакатларининг қонун талабларига мослиги тўғрисидаги билимлар бериб борилади. Шу билан бирга мураккаб ҳуқуқий муносабатлар тўғрисидаги тушунчалар шакллантирилади.

Ҳуқуқий таълим натижасида кенг омма ёки шахс ўз хатти – ҳаракатларининг қонуний эканлигини тушунса, ҳуқуқ тартиботни бузмасликка ҳаракат қилса ўзини онгли равишда, ҳуқуқ нормаларига риоя этган ҳолда бошқара олса, мақсадга эришилган бўлади. Демак, ҳуқуқий таълим бу - ташкилий равишда мунтазам олиб бориладиган, аниқ мақсадни кўзлаган ва шахсга «гуруҳ шахсларига» таъсир қила оладиган, уларда ҳуқуқий онг, ҳуқуқий билим, қонунларга риоя қилиш хислатларини вужудга келтирадиган ҳаракатдир[10;23]. Ҳуқуқий таълим муайян ўқув дастури асосида ўқувчиларга ҳуқуқшунослик асосларини ўргатишга йўналтирилган педагогик жараён бўлиб, унинг натижаси ўқувчиларнинг ҳуқуққа оид билимларни пухта ўзлаштиришлари, ижтимоий – ҳуқуқий меъёрларнинг аҳамиятини изоҳлай олиш, тўғри тушуниш, уларнинг жамият ва шахс ҳаётидаги аҳамиятини англаш, қонунларга нисбатан ҳурмат кўрсатиш каби сифатларнинг қарор топиши билан белгиланади.

Олий педагогик таълимда таълимнинг барча турлари каби, ҳуқуқий таълимнинг ҳам ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Б.Зиёмуҳаммедов ва Ш.Абдуллаева ҳуқуқий таълим-тарбияни шундай таърифлайдилар: «Ҳуқуқий таълим-тарбия инсонда ҳуқуқий билимларни ошириш, қонунларни яхши ўзлаштириб, уларга тўлиқ риоя этиш кўникмасини ҳосил қилишди»[11;127]. Дарҳақиқат, ҳуқуқий таълим ҳуқуқий билимларни ўзлаштиришни, амалий кўникмалар ва малакалар шаклланишини назарда тутди. Бу эса ёшларни ҳуқуқий жихатдан ҳар томонлама баркамол инсон бўлиб етиштиришлари учун замин тайёрлайди. Ҳуқуқий таълим нафақат билим бериш, балки ҳуқуқбузарликларни олдини олиш, интизомни мустаҳкамлаш, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш каби вазифаларни ҳам ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

Шунингдек, ҳуқуқий таълим жараёни – педагог ва талабалар ўртасидаги муносабат, билим бериш, билим олиш, ўргатиш – ўрганиш майлида кечадиган муносабатлар тизимидир. Ҳуқуқий таълим педагог билан талабанинг биргаликдаги фаолияти сифатида ўзаро боғлиқ икки жараёнга – педагог фаолияти сифатида билим беришга ва талабанинг фаолияти сифатида билим олишга ажралади. Билим берувчи жамият манфаатларини ифода этгани ҳолда барча ўқув муассасаларида таълим беришнинг конституциявий ҳуқуқини таъминлашга қаратади. Ҳуқуқий билим берувчи:

- таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлигидан келиб чиққан ҳолда билим олувчи билан муносабатлар оқимини инсоний фазилатлар: ўзаро ҳурмат, иззат-икром, ва ҳ.к. руҳида амалга оширишни ўз олдига вазифа қилиб қўяди;
- ҳуқуқий таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллигини таъминлайди;
- ҳуқуқий таълим тизимининг дунёвий характерда эканлигини ҳам эътибордан четда қолдирмайди;
- ҳуқуқий билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантиради[12;69].

Олий таълимда талабалар инсоният ижтимоий–тарихий тажрибасининг муайян жихатларини – мафкура, сиёсат, фан ва ҳуқуқий маданиятни ўзлаштиради. Ҳуқуқий таълим жараёнида талабалар ҳуқуқий тарбияланиб, уларда ватанпарварлик, инсонпарварлик, меҳнатсеварлик фидоийлик фазилатлари ҳамда ҳуқуқбузарликларга нисбатан муросасизлик кайфияти шаклланади.

Ҳуқуқий тарбия эса **бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида** мавжуд бўлган ҳуқуқий билимлар асосида фаолиятни ташкил эта олиш кўникмаларини шакллантиришга йўналтирилган жараён бўлиб, унда талабаларнинг ҳуқуқшунослик асосларига оид билимларини мустақкамлаш учун шароит яратилади, уларни кундалик фаолиятда қўллаш кўникмаси шакллантирилади. Шунингдек, талабаларнинг ижтимоий – ҳуқуқий фаолликларини ҳосил қилишга эришилади. Талабаларнинг ҳуқуқий онгини шакллантириш мураккаб жараён бўлиб, ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий тарбияни узвийликда олиб боришни тақазо этади. Ҳуқуқий таълим тўлақонли равишда мажбурийлик характериға эга бўлса, ҳуқуқий тарбияни йўлга қўйишда ихтиёрийлик устувор ўрин тутаети.

Олий таълим тизимида ҳуқуқий таълим бир қанча жихатлардан: билим берувчининг ўз фанини билиш, ўқув-тарбия жараёнини уюштиета олиши, таълимнинг замонавий технологиларини эгаллаши, талабанинг ақлий ривожланиши, унинг билиш имкониятларини чуқур англаб етиши ва билим олувчининг шахсий фазилатларини шакллантириш йўллари билишдан таркиб топади. Ҳуқуқий таълим билим берувчи учун тафаккур фаолияти ҳамдир. У ўзини қуршаб турган оламни билишни ва таълим бериш фаолиятини чуқурлаштиетади. У таълимда янги мазмун ва методларни излайди. Таълим билим олувчи учун ҳам, билим берувчи учун ҳам ўзини қуршаб турган оламни билишнинг бир тури ҳисобланади[12;70]. Ҳуқуқий таълимнинг мақсади ҳар бир кишиға амалий фаолиятда зарур бўладиган ҳуқуқий билимларни белгиланган давлат стандартларидан кам бўлмаган ҳажмда олиш имкониятини беришдан иборатдир.

ОТМларда ташкил этиладиган ҳуқуқий таълим жараёнида, биринчидан, барча ҳуқуқий билимларни жамлаб, уларни ўргатиш тамойилидаги талабаларға солиштирилади; иккинчидан, ўргатиш тамойилларига мос келиши асосида унинг маҳаллий шароитға тўғри келиш – келмаслиги аниқланади. Чунки ҳар қандай ижтимоий воқеликда, шу жумладан, ҳуқуқий таълим – тарбия жараёнида ҳам ҳукм сурувчи қонуниятлар маълум бир ижтимоий шароитнинг объектив борлигини қанчалик тўла ифода этган бўлишиға қарамай, бошқа ижтимоий шароитға тўғри келмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам ҳуқуқий – таълим усул ва услубдари ўз худудимизда синаб кўрилиб, кейингина татбиқ этилади; учинчидан, тўпланган тажрибалар асосида эгалланган билимлар амалиётда қўлланилиши ўргатилади[12;76]. Ҳуқуқий таълим мазмуни – барча талабалар эгаллаши кўзда тутилган билим, малака ва кўникмалар тизими ҳам тарбияловчи, ҳам ривожлантирувчи характерда бўлиши зарур. Шундагина у талабаларнинг ақлий ва жисмоний қобилиятларининг ривожланишини, ҳуқуқий дунёқарашининг шаклланишини таъминлайди, уларни ижтимоий фаолиятға тайёрлаш мумкин бўлади. Бунда ўрганилган ҳуқуқий фанлар материаллари ҳажмини аниқлаш, бу фан бўйича ўқув дастурлари ва дарсликларини талабаларни зўриқтирадиган материаллардан холи қилиш, ўқув материалларида баён қилинадиган асосий тушунчаларни қисқа ва равон баён этиш, талабаларға ҳуқуқий манбалар билан мустақил ўрганиш

имкониятини яратиш ҳуқуқий онг шаклланишини енгиллаштиради.

Ҳуқуқий таълим мазмунини унинг таркибига кирадиган ҳуқуқий билим, ҳуқуқий кўникма ва ҳуқуқий малака ташкил этади.

1-жадвал. Бўлажак ўқитувчиларда фаол фуқаролик компетенциясини мустаҳкамлашга қаратилган ҳуқуқий таълим тузилиши

Ҳуқуқий билим – ҳар бир билим каби муайян ҳуқуқ соҳасига оид маълумотлар мажмуаси бўлиб, уларни инсон тафаккурида намоён бўлишидир. Ҳуқуқий билим орқали Бўлажак ўқитувчиларда тасаввур ва тушунчалар ҳосил бўлади. Ҳуқуқий билим ҳуқуқий материалларни ўргатиш ва ҳуқуқий фанларни ўқитиш орқали амалга оширилади.

Ҳуқуқий кўникма – ҳуқуқий тафаккур ва ҳуқуқий тушуниш маҳоратидир. Бу маҳорат ҳуқуқий билимни яхши ўзлаштириш натижасида орттирилади.

Ҳуқуқий малака – илгариги тажрибалар, тушунчалар, билимлар асосида муайян фаолиятни амалга ошириш ҳаракатидир. Масалан, ҳуқуқий билимлар ёрдамида шахс қонунларни талқин қилиш, уларни амалга ошириш ҳаракатини намоён этади.

Олий педагогик таълимда талабаларда фаол фуқаролик сифатларини ривожлантиришда, ахлоқий ва сиёсий савиясини оширишда улардаги ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятини шакллантириш, уларни миллий урф-одатларимиз ва кадрларимизга чуқур ҳурмат-эҳтиром билан қарайдиган шахслар қилиб тарбиялаш ҳуқуқий таълим-тарбиянинг асосий мақсадини ташкил этади. Аҳоли турмуш даражасини ошириш, фаровонлигига эришиш йўлида олиб борилаётган улкан, кенг кўламли, узлуксиз ислоҳот ва янгиланишларнинг амалга оширилиши жамиятнинг ҳуқуқий саводхонлиги, ҳуқуқий маданиятига боғлиқ эканлиги ҳуқуқий маданиятни шакллантириш борасида, ҳуқуқшунослик ва таълим соҳасида кенг илмий тадқиқот ишларини амалга оширишни тақозо этади.

Ўзбекистонда олий таълим тизимида талабаларида фаол фуқаролик позициясини шакллантиришнинг инновацион педагогик усуллари муаммоси илмий-педагогик нуқтаи назардан ўрганилмаган. Шу сабабдан мазкур муаммони таҳлил қилиш бўйича педагогик методлар, шакл ва усуллар, турли воситалар мажмуаси ҳам етарли даражада эмас.

Ҳуқуқий давлат қуришнинг асосий шarti жамиятдаги ҳар бир кишининг ҳуқуқий жиҳатдан билими, тарбияси, онги, ҳуқуқий маданиятини шакллантиришдир. Ҳуқуқшунослик фанлари талабаларнинг ҳуқуқий билимини оширишга ва олган билимларни касбий фаолиятида қўллаш йўллариини ўргатишга қаратилган. Ёшларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоя қилиш; уларнинг замонавий билим ва касбга эга бўлишлари; бугунги ўта мураккаб ва таҳликали замонда мавжуд бўлган ҳар қандай хатарларга, зарарли таъсир ва оқимларга нисбатан огоҳ, сергак ва ҳушёр бўлиб яшаши; жамиятимиз ҳаётида муносиб ўрин эгаллашини таъминлашдан иборат. Ҳуқуқий

билимнинг асосий мақсади шахсда, гуруҳ шахсларида ҳуқуқий тушунчани шакллантириш ва унинг асосида ҳуқуқий тарбияга эришишдир. Ҳуқуқий билим беришда бошқа фанлар билан боғланиш, дарс жараёнида манбалардан, кўргазмалардан, қуроллардан, қонунлар ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлардан фойдаланиш асосида Бўлажак ўқитувчиларда фаол фуқаролик компетенциясини мустаҳкамлаш масаласига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Олий таълим тизимида ҳуқуқий тарбиянинг самарали методикасини яратиш, **бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида** фуқаролик маданиятини шакллантириш муаммоларини ижобий ҳал этиш жамият ижтимоий ҳаёти учун муҳим аҳамиятга эга. Жамиятда аҳоли ҳуқуқий онги ва маданияти даражасининг юксалиши – демократик ҳуқуқий давлат ва эркин фуқаролик жамиятининг муҳим мезонларидан бири ҳисобланади. Ҳуқуқий онг ўз навбатида қуйидагиларни тақозо этади: ҳуқуқнинг мазмун-моҳияти тўғрисида мушоҳада этишни; ҳуқуқий қадриятларни бошқа ижтимоий қадриятлар, хусусан ахлоқ, дин ва сиёсат билан ўзаро нисбатлашни англашни; ҳуқуқни унинг ижтимоий аҳамиятини баҳолашни; ҳуқуқга мос ҳулқнинг зарурлигини чуқур англаб етишда кўриш мумкин. Демак, ҳуқуқий онг жамият умумий онгининг бир қисми экан, бу ҳолда мантиқан унга умумий онгга хос бўлган жиҳат ва хусусиятлар ҳам хос бўлиши табиийдир. Шундай экан, ҳуқуқий онгни шакллантириш орқали жамиятда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш мумкин.

Дарс жараёнида талабалар: давлат, унинг бошқарилишини; ҳуқуққа боғлиқ тушунчаларни; ҳуқуқий муносабатлар тушунчасини; ҳуқуқий муносабатларнинг келиб чиқиш асосларини; ҳуқуқбузарлик тушунчасини, турларини; ҳуқуқий жавобгарлик тушунчаси ва бошқа бир қанча ҳуқуқий маълумотларни билиб олишлари лозим. Олинган ҳуқуқий билимлар талабада фаол фуқароликка оид дунёқарашни ва фикрлаш тарзини шаклланишига асос бўлади. Бунинг учун талаба дарс жараёнида билганларидан ташқари ўз устида ишлаб, қўшимча манбалар, адабиётлардан фойдаланиши керак. Демак, талабаларни ҳуқуқшуносликка оид билимларини чуқурлаштириш учун ўрганилаётган қонунлар, фармонлар ва қарорлар улрада ижтимоий фаолликни ошириш ва ҳуқуқий маданиятни шакллантиришига эътибор қаратиш лозим. Ҳар бир қонун ва қонун ости ҳужжатлари турли даражада умумжамятнинг, турли гуруҳларнинг ва шахснинг манфаатларини қондиришда иштирок этади. Шунинг учун ҳуқуқий фанларни ўрганишда айнан шу нуқтаи назардан ёндашиш лозим.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-том. – Тошкент: Ўзбекистон, 2020. – Б.452.
2. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-том. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019. – Б.400.
3. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ қилишдир. – Тошкент: Ўзбекистон, 2005, -Б–12-13
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармони. <https://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasi-oliy-talim-tizimini-2030-yilgachariv-09-10-2019>.
5. Одилқориев Х. Конституция ва фуқаролик жамияти.- Тошкент:Ўзбекистон, 2002.
6. Shermuxamedova N. Falsafa va fan metodologiyasi. –Toshkent: Aloqachi. 2008. –В. 89.
7. Тожиев М., Зиёмухамедов Б. Педагогик технологиянинг таълим-тарбия жараёнига татбиқи ва унинг баркамол авлод фазилатларини шакллантиришдаги ўрни // Монография. – Тошкент: MUMTOZ SO‘Z, 2010. – Б. 214.

8. Тайлакова Ш.Н. Ўқувчи – ёшлар маънавиятини оммавий ахборот воситалари асосида такомиллаштириш (телекурсувлар, радиоэшиттиришлар ва интернет хабарлари мисолида). Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация автореферати. – Тошкент, 2019. –Б.22.
9. Николаев Г.Г. Воспитание гражданских качеств подростков в детских обществен-ных объединениях. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Екатеринбург, 1999. –С. 23.
10. Karimova O. Huquq ta'limini o'qitish metodikasi. Toshkent.: O'zbekiston . 2011 yil, -B.23.
11. Rotschild J.Ethnopolick: a conceptual framework. - W.-Y..1981. - P. 7; Komaroff J. Op.clt. - P.667; Glazer N. Op.cit.- P.141-176.
12. Хусниддинов З. Ўзбекистонда диний бағрикенглик (монография).- Т.: Тошкент ислом университети, 2006. –Б. 8–9.
13. SHAKLLARI I. F. NM Asadullaeva-Farg 'ona davlat universiteti fuqarolik jamiyati kafedrası o 'qituvchisi TARAQQIYOTNING YANGI BOSQICHIDA TALABA-YOSHLARNI TARBIYALASHNI //FARG 'ONA DAVLAT UNIVERSITETI. – С. 48.
14. Egamberdieva T., Asadullaeva N. SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF FORMATION OF ACTIVE CIVIL POSITION IN STUDENTS ON THE BASIS OF THE REQUIREMENTS OF A NEW STAGE OF DEVELOPMENT OF SOCIETY //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2020. – Т. 2. – №. 6. – С. 261-267.
15. Haydarova D. INTERNETNING ZAMONAVIY O 'ZBEK ADABIYOTIGA TA'SIRI //International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 156-158.
16. Makhammadalievna A. N. Prospects and foreign experience in the development of the pedagogical process aimed at strengthening active civil competence in future teachers //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 3. – С. 63-69.
17. Асадуллаева Н. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ АКТИВНОЙ ЖИЗНЕННОЙ ПОЗИЦИИ У МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ //МИРОВАЯ НАУКА 2020. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ. – 2020. – С. 14-16.